

APROXIMACIÓ AL CONCEPTE DE CONSTEL·LACIÓ EN THEODOR W. ADORNO

Lluís M. Xirinacs. Barcelona. Octubre, 1995

APROXIMACIÓ AL CONCEPTE DE CONSTEL·LACIÓ EN THEODOR W. ADORNO

- 1.- “Un comportament lliure i irregular”.
- 2.- Asistematicitat.
- 3.- No totalitat ni fonament.
- 4.- La realitat concreta inefable.
- 5.- L'imperi de la conceptualització dinamitat. Provisionalitat i limitacions del concepte.
- 6.- La definició refusada. [Núvol de probabilitat].
- 7.- La constel·lació.
 - 70.- La metàfora de la carta robada.
 - 71.- Cosmos estructurat.
 - 72.- Polaritats i monisme.
 - 73.- Les formes. Parataxi. Cercles envoltants.
 - 74.- Pluralitat simultània de conceptes a l'entorn de la cosa.
 - 75.- El buit acotat, potencialment expressiu de la diferència.
 - 76.- Producte històric i novetat.
 - 77.- Models.
- 8.- Una possible reconciliació.

Lluís M. Xirinacs i Damians

Octubre, 1995

1.- “UN COMPORTAMENT LLIURE I IRREGULAR”.

D'entrada cal dir que la teoria, el procés filosòfic dialèctic no pot enganyar l'experiència espiritual lliure, la mobilitat inevitable de l'activitat mental extrafilosòfica. Es vol lliure de preconceptes, de prejudicis, de mètode. “Cal que teoria i experiència espiritual estiguin en interacció (...) La mobilitat no és accidental, sinó essencial a la consciència i significa un procediment doble: primer, des de dins, el procés immanent que és el pròpiament dialèctic; segon, un comportament lliure, irregular, com si res no tingués a veure amb la dialèctica”¹. I abans diu la seva famosa frase: “La filosofia és el més seriós que hi ha; però tampoc tant”. I afegeix: “Aspira a allò que ella mateixa no és **a priori** i sobre el que no té cap poder garantit; talment que, segons la seva pròpia definició, pertany alhora a una esfera de l'insubmís, que sempre fou tabú per a l'estil tradicional”².

Adorno, sempre tan *puntillós* en el tema de la forma, comenta l'organització del seu llibre **Consignes**: “El títol <<Consignes>> (en alemany “Stichworte” pot significar les veus-guia o entrades d'un diccionari o enciclopèdia) suggereix la forma d'una enciclopèdia, que exposa de manera asistemàtica i discontinua allò que la unitat de l'experiència organitza com a constel·lació”³.

2.- ASISTEMATICITAT.

L'asistematicitat és una preocupació d'Adorno, reblada per l'horror de la sistematicitat de l'extermini practicat a Auschwitz. “Segons la crítica de Nietzsche, el sistema no feu més que il·lustrar la mesquinesa dels savis, que es venjaven de llur impotència tot construint en conceptes llur dret quasi burocràtic a disposar sobre l'ens”⁴. Nietzsche és descrit per Adorno com durament antisistemàtic davant l'academicisme que el condemna. “Els pensadors acadèmics, en contra del sarcasme de Nietzsche a propòsit de la deshonestedat del sistema, s'atrinxeraren darrera de la seva dignitat oficial”⁵. Nietzsche és el mestre del gènere aforístic o proverbial. Aquest estil trossejat i enigmàtic serà reprès per Walter Benjamin. Adorno, practicarà la petita coherència o “sistematicitat” interna de les seves constel·lacions -micrologia i micrometafísica del capítol final de **Dialèctica negativa**-, però tot evitant sempre la prossecució de la sistematicitat totalitzant, tan pròpia de la gran filosofia anterior, intentada majoritàriament fins al propi Husserl tardà⁶.

En la primera pàgina de **Dialèctica negativa**⁷, Adorno s'atribueix una actitud radicalment crítica davant tot intent de fonamentar la filosofia. Aquesta actitud és jutjada per ell mateix com un atemptat contra la tradició. “L'autor no comença desenvolupant allò que,

¹ Adorno, Theodor W., **Dialéctica Negativa**, Taurus, 1992, p. 39. (En endavant citada com DN).

² *ibid.*, p. 23.

³ Adorno, Theodor W., **Consignas** (1969), Amorrortu, Buenos Aires, p. 8.

⁴ *Ibid.*, p. 29.

⁵ Adorno, Theodor W., **Sobre la metacrítica de la teoria del conocimiento**, Monte Avila, Caracas, 1970, p. 220. Endavant la citarem com **Metacrítica**.

⁶ Cf. *ibid.*, nota 74.

⁷ **DN**, pp. 7-8.

segons l'opinió dominant en filosofia, seria el fonament ... (# 3)⁸. Això implica (una) crítica a la idea d'una fonamentació". I en la pàgina següent afirma que "es podria anomenar a la Dialèctica Negativa un antisistema". Precisa aquesta asistematicitat com a refús del principi d'unitat (## 74, 75). En una carta afirma: "Filosòficament no existeix res de primer"⁹. Els editors de la seva obra pòstuma descriuen la seva tasca teòrica: "Les teories construïdes sistemàticament, cal que siguin desfetes en fragments per poder alliberar la veritat que amaguen"¹⁰.

"Sistema és la forma d'exposició d'una totalitat fora de la qual ja no hi ha res"¹¹. "El telos de la filosofia és l'obert i descobert, tan antisistemàtic com la seva llibertat d'emprendre inermes l'explicació dels fenòmens. Allò que ha de guardar de sistemàtica és el sistematisme amb què se li enfronta allò que és heterogeni (...) Sistema és l'objectivitat negativa, no el subjecte positiu"¹². "La concepció del sistema recorda en forma invertida la coherència del diferent (# 71), que precisament és vulnerada per la sistemàtica deductiva". (Les seves constel·lacions no seran sistemàtiques deductives ni inductives).

Adorno no creu, com creu Kant, que el món és un caos que cal que el subjecte ordeni. Una de les coses que cal descobrir en el fenomen és el seu ordre. En canvi, cal també veure en el subjecte l'*apertura*, el desordre, "un comportament lliure i irregular" (# 1). (Potser ací Adorno oblida que el subjecte no va tan inermes a la recerca del fenomen. Porta el criptosistema del llenguatge comú.) "La *ratio* burgesa tractà de produir en el seu interior l'ordre que havia negat en el seu exterior". "El sistema s'assembla als seus mecanismes coactius". "Tant més s'allunyà de l'objectivitat quant més perfectament la sotmeté als seus axiomes, a l'axioma únic en darrer terme: el de la identitat". Adorno es burla de la glàndula pineal de Descartes, dels axiomes i definicions de Spinoza i de les "prolixitats arquitectòniques" de Kant. La *ratio* burgesa intenta homogeneïtzar-ho tot "devastadorament". Parla de "l'avidesa dels buròcrates d'embotir-ho tot en llurs categories". I també diu: "l'angoixa com pretès existencial és la claustrofòbia de la societat convertida en sistema". Perquè el sistema cal que estigui tancat i acabat.

"Només una filosofia en forma de fragments realitzaria de veritat les mònades que l'idealisme dissenyà il·lusòriament. Serien imatges de la totalitat, que com a tal és irrepresentable, en el particular". "Exigir rigor sense sistema és exigir models (# 77) per a pensar (...) El model es refereix a l'específic i encara més, sense volatilitzar-lo en el seu concepte genèric més universal. Pensar filosòficament significa pensar en models; la dialèctica negativa és un conjunt d'anàlisis de models"¹³.

"A mesura que avança, cal a la filosofia renovar-se incansablement (# 76), tant per pròpia iniciativa com pel frec amb allò amb el qual s'enfronta (Gadamer). Allò que ocorre en ella és el decisiu, no la tesi o l'actitud; la trama i no la marxa rectilínia del pensament"¹⁴.

⁸ Crec que Adorno configura constel·lacions sobre els grans conceptes de la tradició filosòfica, conceptes que considera com a constitutius de la cosa concreta de la filosofia. Una d'aquestes coses concretes de l'última tradició filosòfica és la constel·lació d'Adorno. Tot seguint el seu mateix procedir, intento teixir una constel·lació amb els punts d'aquest article, (ho expressaré amb el signe #), per descriure la constel·lació d'Adorno. Tots aquests punts són entrellaçats i uns criden els altres.

⁹ Adorno, *Teoria Estètica*, Taurus, Madrid, 1971, p. 470.

¹⁰ *Ibid.*, p. 468.

¹¹ *DN*, p. 32.

¹² Adorno, *Consignas*, *ibid.*, p. 28-36 *passim*.

¹³ *DN*, p. 36.

¹⁴ *DN*, p. 41. Vegin-se les experiències de narrativa hipertextual (no lineal) de la Universitat Brown (Rhode Island, USA): "Aventurar-se pels ponts textuais integrats en l'obra dotarà la narrativa de noves configuracions, constel·lacions fluïdes formades pel rumb de l'interès del lector" *La Vanguardia*, Barcelona, ?-10-1991, Cultura y arte, p. 5).

“Per poder recuperar allò que ha viscut li cal a la filosofia modelar d’acord amb allò la seva pregunta. Les seves respostes no són donades, fetes, fabricades; la pregunta desplegada, transparent, esdevé de cop les respostes”¹⁵.

3.- NI TOTALITAT NI FONAMENT.

Diu Kant: “Un concepte que estigui format per nocions i que depassi la possibilitat de l’experiència és una **idea** [transcendental] o concepte de raó (Vernunftbegriff)”¹⁶. Descriu com tres esferes (classes) d’idees transcendents, que contenen o “circumden” respectivament els inefables, que són “la unitat absoluta del subjecte pensant” (psicologia racional), “la unitat absoluta de la sèrie de les condicions del fenomen” (cosmologia racional) i “la unitat absoluta de la condició de tots els objectes del pensament en general” (teologia racional)¹⁷. Pensem que Adorno sentiria particular afecció per la segona esfera. Però Kant a mesura que avança en el desenvolupament de la seva obra va descobrint que l’experiència no es presenta dividida en fenòmens esgrunats, sinó lligats a la totalitat. Com diu Ferrater Mora: “En alguns passatges de l’**Opus pòstum**, les idees de la raó pura són presentades com el fonament de la possibilitat de l’experiència en quant totalitat”¹⁸. Així obrirà pas al totalisme idealista posterior. Dirà Adorno: “La concepció del món és l’opinió elevada a sistema”¹⁹.

L’antisistematicitat implica que no hi ha un principi primer -ni els axiomes de la filosofia analítica- que fonamenti deductivament la resta de pensaments com s’esdevenia en un sistema clàssic. “Allò que és **primer** dels filòsofs -es denomini ser o pensament, subjecte o objecte, essència o facticitat- formula pretensions totals”²⁰. “Cal que la filosofia perdi l’esperança de la totalitat: el caràcter fonamental de qualsevol concepte abstracte es desploma davant de l’ens concret”²¹. Ni s’aguanta la noció abstracta de l’ens concret. L’aporia del positivisme: el conjunt universal no és un conjunt pot fer dir a Adorno: “Cal oposar-se a la totalitat puix és convicta de la mateixa diferència amb si mateixa que nega segons el seu concepte” (d’identitat), “en tota síntesi opera la voluntat d’identitat”²². I abans ha dit: “L’ontologia és esperit esdevingut coacció”²³.

Assenyala el següent punt de fuga: “La idea que es té un terra ferm i segur sota els peus (...) és un substitut de la mateixa veritat. Ací em sembla que radica avui l’error o falsedat de la pregunta pel primer i originari. Es diu que aital suport és la veritat perquè no es confia en pensar conseqüentment la veritat, perquè la veritat fa molt mal”²⁴.

“Una filosofia modificada desdenya fixar-se en un cos tancat de teoremes”²⁵. “El tot d’un concepte d’ideologia global i indiferenciat acaba en el no-res”²⁶, serà pura tautologia.

¹⁵ DN, p. 67

¹⁶ Kant, I., *Crítica de la raz3n pura*, Alfaguara, Madrid, 1978, p. 314 (A 320; B 377).

¹⁷ Ibid., p. 323 (A 334; B 391).

¹⁸ Ferrater Mora, J., *Diccionario de filosofia*, Alianza Editorial, Madrid, 1990, p. 1593.

¹⁹ Adorno, T., *Terminologia filos3fica I*, Taurus, Madrid, 1991, p. 89. En endavant TFI.

²⁰ Adorno, Theodor W., *Metacrítica*, p. 15.

²¹ DN, pp. 140-141”.

²² Ibid., pp. 150-151.

²³ Ibid, p. 148.

²⁴ TFI, 120.

²⁵ DN, p. 21.

²⁶ DN, p. 198.

La còpula és entre subjecte i predicat, en el judici, tendeix a significar **igual a** en la filosofia de la identitat. En Adorno els dos pols del judici són heterogenis. L'unió demana més aviat l'**aufhebung** de la dialèctica hegeliana o el **werden** (esdevenir), com en el **alle Menschen werden brüder** schillerià. "El fet que tota anàlisi del judici vagi a parar a subjecte i objecte no és prou per a crear una regió en sí més enllà d'aquestes instàncies. El resultat de l'anàlisi és la constel·lació d'ambdós (§§ 72, 75), no quelcom per damunt d'ells, ni tan sols un **tertium** més universal". "El pensament esdevé arcaïtzant (ètimon: **arkhé**) només en transfigurar en una **arkhé** metafísica allò que en la dispersió de l'ens hi ha a més a més d'ell mateix"²⁷. "Els pensaments no s'han de jutjar per llur origen; el costum de fer-ho és precisament propi d'una filosofia que pretén ser originària"²⁸.

Cap preguntar: al costat d'aquestes microconstel·lacions hi cap una macroconstel·lació globalitzadora sumativa tot i que romanguí en perpètua reconstrucció al llarg del temps? La mateixa **Dialèctica negativa** sembla ésser-ne un exemple.

Fins a ací podem dir que les constel·lacions no parteixen de cap principi primer abstracte, ni de cap **arkhé** metafísica, que no deriven de cap deducció tautològica i que és una disposició autorelativa de termes específics, sense cap tercer espai damunt d'ells.

4.- LA REALITAT CONCRETA INEFABLE.

Husserl parlarà de donacions originàries, de donació de la cosa "en persona". Adorno n'hi dirà **la cosa** -em sembla ja una paraula massa cosificada-, **l'objecte** -em sembla ja amb massa intervenció subjectiva objectivadora-, **el concret** -que de vegades també serà discret-, "**l'individuum ineffabile**" -que serà també constel·lació objectiva (§ 71)- Com rellisca el sentit més enllà dels termes! I Adorno sempre es referirà als **designata** per aquests termes... "el lleu moviment de la cua d'un gos" i, més encara, la cosa concreta aquí i ara amb les seves injustícies insuportables fruit de les estructures vigents... el dolor en la cantonada del meu carrer.

"La utopia del coneixement fóra penetrar amb conceptes allò que no és conceptual"²⁹. La constel·lació de conceptes o de proposicions envoltarà, empresonarà?, la realitat transconceptual i la prendrà com a centre al·ludit i innominat del seu encerclament. Diu Adorno que, contra Bergson i contra Husserl, "caldría insistir en allò que en va pressenten: dir -malgrat Wittgenstein- allò que no es pot dir"³⁰. La "negació determinada" de la **Dialèctica de la il·lustració**. Podria servir de procediment per a pensar filosòficament el principi físic d'indeterminació de W. Heisenberg. M. Planck digué en positiu que el producte de força, espai i temps era igual a la constant universal d'acció (o un múltiple exacte seu). Heisenberg diu, en negatiu, però ben delimitadament que el producte dels errors en la medició de les variables -força, espai i temps- de l'acció és sempre igual o major que la constant esmentada, ben precisa, per cert. Heisenberg precisa amb tot rigor allò que no se sap. Entre les seves magnituds conjugades sempre hi haurà lloc per al desconegut. Diu rigorosament *l'indecible*.

²⁷ DN, pp. 108-109.

²⁸ DN, p. 147.

²⁹ DN, p. 18.

³⁰ Ibid.

Si la metafísica és l'intent d'accés a l'il·limitat, en Adorno es pot trobar, al costat de la metafísica transcendent extramundana que es pregunta per la il·limitació general que envolta el nostre saber -la "illa kantiana"-, una micrometafísica immanent intramundana feta dels intersticis entre els termes de la constel·lació.

"Segons la dialèctica negativa no existeix cap continuïtat entre realitat concreta i els treballs (teòrics) de l'autor"³¹. Ens recorda el salt kierkegaardia. Com diria abans Hölderlin: "L'immediat, pres estrictament, és impossible tant per als mortals com per als immortals"³². Va més enllà de l'expressió kantiana **die Natur** substantiva o "materialiter spectata"³³, prèvia a tota conceptualització i a tota dialèctica, que Felipe Martínez Marzoa anomenarà gràficament **àthesi**³⁴. Diu Kant: "L'enteniment és la legislació de la naturalesa. Talment que sense ell no hi hauria cap naturalesa, que vol dir, cap unitat sintètica i regulada del divers dels fenòmens"³⁵. Adorno titllaria aquesta posició d'idealista. La natura no és un caos ordenat pel subjecte (# 71).

"L'urgent per al concepte és allò al qual no arriba, allò que el mecanisme de la seva abstracció elimina", "el particular i especial"³⁶. El rebuig dels filòsofs de la identitat. La marginació. Les deixalles. Pau de Tars diu de si mateix com a denúncia "les escombraries del món" i el mataren. Agustí d'Hipona, més moderat, a títol de salvadors, descriu els cristians com "la claveguera de la història". No el mataren. Adorno vol reciclar les deixalles. En els fenòmens, davant dels quals pren posició, caldrà que la consciència s'hi llenci com inconscientment" (# 1)³⁷. "No s'ha de filosofar sobre el concret, sinó a partir d'ell"³⁸. En els epígrafs "Indissolubilitat del <<quelcom>>" i "la imposició de la realitat concreta" de **Dialèctica negativa**, Adorno deixa ben assentada la importància del concret preconceptual per fer tasca filosòfica³⁹.

Diu Antonio Aguilera: "En l'entusiasme proustià pel particular veu Adorno el model d'un concepte que finalment (és) el de la cosa mateixa (**Sache selbst**) i no el d'una miserable resta seva, el d'una abstracció universal"⁴⁰. "La més mínima empremta d'un alliberament desfà la metafísica (de l'absolut negatiu) de la voluntat schopenhaueriana"⁴¹. "És suficient una mirada, el feble anar i venir de la cua d'un gos perquè s'esvaeixi aquest ideal de no-res"⁴².

Sorprenentment Adorno no solament parla de la constel·lació dels conceptes que envolten el fenomen a investigar, sinó que a més parla també de constel·lació de fenòmens (# 71). "Es tractaria de disposar els fenòmens en llur constel·lació, per amor a la veritat i en front dels epifenòmens, en lloc de prendre'ls aïlladament, i de no relacionar la multiplicitat concreta i desplegada dels fenòmens amb quelcom primer sempre i necessàriament pobre"⁴³.

³¹ DN, p. 7.

³² Hölderlin, **Mnemosyne**, (1803-1805), en KTA, tom 15, p. 291.

³³ Vegi's Kant, I., KRV, A 419, B 446, Alfaguara, Madrid, 1978, p. 390.

³⁴ Martínez Marzoa, Felipe, **De Kant a Hölderlin**, Visor Dis., Madrid, 1992, p. 96.

³⁵ Kant, o. c., A 127, p. 149.

³⁶ DN, p. 16.

³⁷ DN, p. 35.

³⁸ DN, p. 41.

³⁹ DN, pp. 139-142.

⁴⁰ Aguilera, Antonio, "Salvación de la apariencia", en Cruz, Manuel (ed.), **Individuo, modernidad, historia**, Tecnos, Barcelona, 1993, p. 199.

⁴¹ Ibid., p. 201.

⁴² Ibid., p. 202.

⁴³ TFI, p.120.

5.- L'IMPERI DE LA CONCEPTUALITZACIÓ DINAMITAT. PROVISIONALITAT I LIMITACIONS DEL CONCEPTE.

És característic del pensament d'Adorno la prioritat del pensament concret i la consegüent condemna de la "omnipotència i superioritat del concepte". Es perd "l'hegemonia del concepte", "el domini del concepte" i venç la "imposició de la realitat concreta"⁴⁴.

És un esclat disruptiu. Entre realitat i conceptualització hi ha, com hem dit, una discontinuïtat insalvable per a Adorno. "La temptativa idealista de recompondre per addició la cosa disgregada per la crítica a partir del joc conjunt de material sensible i forma categorial, es torna culpable d'una **petitio principii**; allò que cal construir com cosa, ja esdevé subreptíciament incorporat dins de la concepció d'allò en què, com conseqüència de la iniciació, haurien d'obrar els mecanismes de la constitució categorial de l'objecte"⁴⁵.

Qui fa esclatar la realitat inefable és la diferència real (no la màscara "la diferència" d'alguns filòsofs moderns francesos). Diu Hölderlin⁴⁶: "El déu, d'acord amb la seva natura, cal que distingeixi mons diferents, puix la bondat divina, per mor de si mateixa, cal que sigui sagrada, sense barreja. L'home, en quant coneixedor, cal també que distingeixi mons diferents, puix que el coneixement només és possible per contraposició. Talment que l'immediat, pres estrictament, és impossible per als mortals com per als immortals". M. Marzoa, tot seguint Kant, comenta⁴⁷: "No això o allò, tampoc fer síntesi d'això amb allò, sinó -i és el nou de veritat- de mantenir cada cosa en el seu lloc... en plural (## 73, 74, 75), rendir sacrifici a <<tots i cadascun dels celestes>>, no en sentit de <<panteó>>, sinó que soni en el seu propi so (sempre dissonant) cada paraula <<sagrada>>, cada paraula essencial". I abans⁴⁸: "La **die Natur** (de Kant), la <<desconeguda arrel comuna>> (l'**àthesis**) és el mode de mantenir la irreductibilitat recíproca dels termes". Kant i Marzoa són pluralistes, però no dialèctics. La pluralitat és de mera juxtaposició mecànica, com les idees de Plató. "El designat com **die Natur** no té cap pretensió genètica (deductiva); és, al contrari, vinculat estrictament a la concepció epagògica (inductiva)". Adorno no serà ni deductiu ni inductiu. Serà ressonant. Cal que la seva antena constel·lativa sigui ajustada en sintonia amb l'emissora del moment concret. Aquesta ressonància adorniana sembla inspirada en la fenomenologia de Husserl, definida per ell mateix: "Ciència eidètica purament descriptiva aplicada a les configuracions immanents de la consciència" captadores de l'**a priori** de la correlació entre subjectivitat i món⁴⁹.

Adorno desmitifica els conceptes. Són mòbils, històrics, no repetibles idènticament (# 76). "La dialèctica negativa exclou tota conceptualització definitiva i té en compte el moviment incessant del pensament al que no pot satisfer cap alternativa... La negativitat dialèctica refusa tota identificació, tota predicació; només amb això pot atènyer-se un alliberament" (# 6)⁵⁰. "La utopia del coneixement fóra de penetrar amb conceptes allò que

⁴⁴ DN, pp. 141.

⁴⁵ Adorno, **Metacrítica**, p. 173.

⁴⁶ Hölderlin, o. c., p. 291.

⁴⁷ M. Marzoa, o. c., pp. 140-141.

⁴⁸ Ibid, pp. 96-98.

⁴⁹ Cf., Husserl, Edmund, **Idées directrices pour une phénoménologie**, Gallimard, París, 1950, p. 196.

⁵⁰ Ferrater Mora, José, **Diccionario de Filosofía**, art. Adorno, p. 63.

no és conceptual sense acomodar això a allò”⁵¹. “La reflexió filosòfica s’assegura d’allò que no és conceptual (# 4) en el concepte”⁵². “Només la filosofia pot i deu emprendre l’esforç de superar el concepte mitjançant el concepte”⁵³. “Només els conceptes poden realitzar allò que impedeix el concepte. (...) Allò que hi ha de **determinable en la deficiència** de tots els conceptes obliga a recórrer a altres, i així brollen aquestes constel·lacions que són les úniques en posseir quelcom de l’esperança que amaga el nom”⁵⁴.

Adorno assenyala l’oposició dels fundadors del marxisme a què s’hipostasiessin els conceptes encunyats per ells. “Marx i Engels s’han resistit a la domesticació de llur teoria dinàmica de les classes, i llur extremada expressió econòmica, per la contraposició més simple de pobre i ric”⁵⁵. Els marxistes posteriors no han seguit aquest camí.

També, en el tombant del segle XIX al XX, Windelband i Rickert intentaren separar les ciències nomològiques explicatives (**erklären**) de les ciències ideogràfiques comprensives (**verstehen**). Max Weber que es creu pertanyent a les primeres afirma que la filosofia pertany a les segones. La tendència posterior és de creure que només tenen sentit les nomològiques i que les altres són només restes residuals de hegelisme. El pensament d’Adorno és diametralment oposat. Critica àcidament la filosofia analítica dels anys ‘60. “L’argument especialitzat degenera en la tècnica d’especialistes irracionals enmig del concepte; no altra cosa és allò que avui es propaga acadèmicament sota el nom d’una filosofia analítica, que pot ser apresada i imitada per robots”⁵⁶. I propugna un sentit invers: primer és la filosofia amb el procediment constel·latiu, després les ciències, dites, de l’esperit també constel·latives i finalment la ciència física que caldrà protegir de l’“irracionisme enmig del concepte”. És significatiu que en la física moderna totes les lleis que clàssicament eren tingudes per exactes ara són tingudes només per probabilístiques.

La identitat del concepte segons “la lògica discursiva” i la ciència clàssica unívoca - “l’usual en la pràctica científica”- és una closca que tanca el concepte: la mónada conceptual. Hi ha una “separació radical entre interior i exterior”. A l’interior resta la diferència concreta, reàcia a la identificació, muda en Hegel, sediment històric, oblidat, segons un procés acumulatiu. La constel·lació lingüística, no muda, d’Adorno trenca la closca del concepte clàssic i n’és el context, la relació, extreta de la història i alhora novedosa (# 76), amb els altres conceptes. “L’objecte s’obre a una insistència monadològica, quan aquesta és conscient de la constel·lació en què ell es troba. La possibilitat d’abismar-se en l’interior requereix d’aquest exterior”⁵⁷. Es dibuixen uns conceptes de referència -vers/falsos- i una relació o millor interacció entre ells no conceptual -el que no és allò expressat pels conceptes, però que tampoc no és no-res-. Es dona, també, com hem dit, un cert isomorfisme, una ressonància entre l’interior “altre” i la constel·lació que dona a aquesta pretensió de veritat. No una veritat metafísica a l’estil de la “veritat com constel·lació” de W. Benjamin. Però més que el subjectivisme dels “tipus ideals”, “mancats de tota substancialitat en si mateixos i arbitràriament remoldejables” de Max Weber.

⁵¹ DN, p. 18.

⁵² DN, p. 20.

⁵³ DN, p. 24.

⁵⁴ DN, p. 58.

⁵⁵ DN p. 40.

⁵⁶ DN p. 37.

⁵⁷ DN, p. 166.

6.- LA DEFINICIÓ REFUSADA. NÚVOL DE PROBABILITAT.

Adorno fuig de la definició classificatòria pluralista segons conceptes **a priori**, com també de la definició "piramidal" de la taxonomia tradicional: gènere més diferència específica igual a espècie. Cada concepte important de la gran tradició filosòfica (# 76) ve determinat per una constel·lació d'altres conceptes del rebost de la memòria col·lectiva. Ens recorda un altre tema de la física moderna. L'equació d'ona de Erwin Schrödinger descriu el "núvol" de probabilitat dins del qual es pot trobar la partícula real. Es tracta a més d'una ona temporal⁵⁸.

També Adorno dirà que els conceptes que constitueixen la constel·lació amaguen i revelen la realitat concreta i que cal recollir-los de la tradició històrica de la societat real, sempre en moviment. La definició per constel·lació dibuixa un univers semàntico-pragmàtic on el sentit surt no solament de l'aportació semàntica i pragmàtica de cada terme sinó a més de l'aportació semàntico-pragmàtica de llur posició relativa, de llur topologia (# 73).

"El pensament obert no té protecció contra el risc de la desviació cap a l'arbitrari; res no li garanteix d'estar prou amatat de la cosa com per superar aquest risc. Però la conseqüència en el desenvolupament i l'espessor de la trama contribueixen a què encerti amb allò que deu"⁵⁹. Com ocorre en les lleis probabilístiques de la física moderna. També llur "veritat" depèn de la "densitat de probabilitat".

Els termes de la definició constel·lativa no es dedueixen els uns dels altres ni d'uns termes anteriors. Entre ells no funciona la identitat sinó la diferència, no la variació quantitativa, ans el salt qualitatiu o, en casos, la gradualitat de variació qualitativa. "El contingut no és explicable per l'ordre d'un esquema jeràrquic que s'aplica des de fora". "Al pensament no li cal atènyer-se exclusivament a la seva pròpia legalitat, ans pot pensar contra si mateix sense renunciar a la pròpia identitat. Si fos possible una definició de la dialèctica, podria ser aquesta"⁶⁰. "Allò que hi ha de diferència en el judici identificant és directament evident en quant cada objecte singular subsumit sota una classe posseeix determinacions alienes a la definició d'aquesta"⁶¹.

7.- LA CONSTEL·LACIÓ.

Aquesta importància de la forma (# 73) i de la seva íntima connexió amb el fons (# 4) desemboca en un estri especial d'expressió d'aquesta peculiar filosofia artística d'Adorno: la constel·lació, la multiplicitat del simultani de la música de Schönberg aplicada a la filosofia. Deia ja en 1940: "Genial és encertar subjectivament amb una constel·lació

⁵⁸ Cf. G. W. Leibniz, *Mónado 74*, Vrin, París, 1974. Conté estudis informàtics que presenten distribucions espacials dels conceptes contextuals a l'entorn d'uns conceptes bàsics a partir de textos filosòfics clàssics. Aquestes distribucions, evidentment, no són modulades dialècticament.

⁵⁹ DN, p. 42.

⁶⁰ DN, pp. 144-145.

⁶¹ DN, p. 153.

objectiva, aquell instant en el qual l'obra d'art deixa rere seu la seva participació en el llenguatge convencional"⁶².

Ell mateix la descriu així: "Filosòficament no existeix res de 'primer'(# 3). En conseqüència no es pot construir una argumentació en la forma usual escalonada, ens cal construir la totalitat a partir d'una sèrie de conjunts parcials que d'alguna manera tenen igual importància i s'ordenen concèntricament en el mateix nivell. La constel·lació de totes elles i no llur conseqüència és qui ens lliura la idea"⁶³. La mateixa cosa resta explicada en una cita inclosa en el nostre apartat 73 ("Les formes. Parataxis"). La imaginació conjectura una trama o xarxa aproximativament isomorfa amb els complexos plexes de la realitat mateixa que es vol interpretar.

En aquesta exposició nostra resta implícita una consideració que la travessa de part a part: l'exercici continuat de la dialèctica negativa en l'establiment de les constel·lacions. Entre concepte i concepte, nusos de la xarxa, la corda que els separa i alhora els lliga, el salt, negatiu respecte als conceptes, sempre és dialèctic, arriscat, conspiratiu, subversiu, contradictori. Mai no és deductiu ni d'una predicació identificadora com la dels models i constructes mecanicistes clàssics (# 75). Però una explicitació constant excediria els límits del treball.

70.- LA METÀFORA DE LA CARTA ROBADA.

El famós conte de la carta robada d'Edgar Allan Poe ⁶⁴ es pot considerar com una bella metàfora literària precursora del tractament de la realitat per Adorno en **Dialèctica negativa** a base de constel·lacions. La carta simbolitza la realitat que es vol conceptuar. El concepte segons l'ús clàssic destorba amb pertinàcia la racional i metòdica recerca policíaca. "El defecte estava en el fet que (les mesures policíacques) eren inaplicables al cas i a l'home". El detectiu Dupin desplega una operació "setge" (# 74). Poe estableix a distància un ample cordó de persones (A): l'amic que presta la casa, el detectiu Dupin, el prefecte de policia, la reina, l'escriptor de la carta, el ministre i el rei. Entre ells dansa la misteriosa carta. El segon cordó del setge fou establert sota la suposició que "el ministre havia recorregut a l'expedient efectiu i sagaç de ni tan sols provar d'amagar la carta". La inefabilitat de la realitat concreta no rau en les profunditats amagades. És desafiadament patent. El detectiu va a la casa, entra en l'habitació, la mira **tota** i, per cercles concèntrics (B), va delimitant el lloc de la carta, sigui ella com sigui. "Finalment els meus ulls, en recórrer **circularment** l'habitació es van fixar en un portacartes". En descriu els detalls. I hi troba "**una** carta solitària". L'últim cercle del setge és la descripció de la carta (D), "radicalment diferent de la que el prefecte ens havia descrit". Això alça la sospita "en qui arribava amb la intenció de sospitar". Fina dialèctica negativa que pensa que allò que se sap és precisament el que no és.

⁶² Adorno, Theodor W., **Prismas**, Ariel, 1962, p. 226.

⁶³ D'una carta citada pels editors de **Teoria Estètica**, *ibid.*, p. 470. Aquests mateixos editors diuen: "Adorno explicà, a propòsit de Hölderlin, aquesta forma de procedir per sèries i digué del seu propi mètode que tenia estretes afinitats amb els texts estètics finals del poeta" (p. 471).

⁶⁴ Poe, Edgar Allan, **L'escarabat d'or**, Barcanova, Barcelona, "La carta robada", *passim*.

71.- COSMOS ESTRUCTURAT.

“La dificultat que crea a la fenomenologia el fet que la classificació gnoseològica dels fets de la consciència no es confirmi descriptivament en <<l’ experiència de la consciència>>, ha mogut a autors com Scheler a transposar la teoria de la forma de la psicologia de la percepció a la filosofia⁶⁵, i els propis teòrics de la forma, especialment Köhler, ho corroboren. Cal que la prioritat universal del tot sobre les seves parts eviti les antinòmies de l’anàlisi classificant de la consciència”⁶⁶. En el mateix text a continuació, tot i que Adorno accepta aquesta aportació de la teoria de la forma, anirà més enllà. Qui organitza les **sense data**, no és la categorització gnoseològica sobre una base d’un cosmos trossejat i caòtic previ a l’acció de la ment. És la ment qui trosseja i desfà el cosmos en dades “brutes” atòmiques. “El món no fou creat pel subjecte a partir d’un material caòtic”. “No <<existeixen>> en absolut **impressions** recíprocament aïllades, no estructurades, més o menys caòtiques”. Però “la teoria del coneixement no s’hauria de detenir allí”⁶⁷. El coneixement adequat no coordina fets bruts trossejats. Capta **coordinacions** (# 74) i **ruptures** (#75) inextricablement unides en la realitat bruta de l’ experiència.

“En la vida actual de la consciència no només els actes aïllats, ans també llurs característiques, es fonen moltíssim més entre si”⁶⁸, que en les reconstruccions que nosaltres fem del món. La constel·lació dialèctica immanent d’Adorno “ressona” com hem dit respecte de la constel·lació objectiva que l’estimula. Això recordaria l’**a priori** leibnizià de l’harmonia preestablerta o la seva versió husserliana, però amb això Adorno explica només les coordinacions de “la realitat bruta de l’ experiència”. Segons ell aquesta realitat bruta també presenta ruptures i per tant la interacció presentarà “dissonàncies” que faran falses la constel·lació i la dialèctica negativa que la construeix. Schönberg. El món concret i la ment subjectiva encara no estan reconciliats (# 8). El mal no es pot ni ignorar ni dissimular.

Aquesta constel·lativitat objectiva és interpretada en lectura forta per A. Aguilera en front de qualsevol versió fluixa weberiana de les constel·lacions, però no en sentit metafísic com vol Benjamin sinó en sentit estrictament i escandalosament físic: “La metafísica sols és possible per a Adorno **a partir de la constel·lació llegible de l’existent**, el seu material estaria en una configuració en la qual els seus elements s’agrupen en una escriptura, l’escriptura de l’històric, que preval sobre la seva interpretació o justificació. Les fàbriques de la mort prevalen sobre qualsevol historiodicea”⁶⁹.

⁶⁵ Nota de l’autor en el llibre referenciat en la nota següent (65):“cf. v. g.; Max Scheler, **Die deutsche Philosophie der Gegenwart**, en: Deutsches Leben der Gegenwart, Berlín, 1922, p. 191 s. (amb referència a Bühler, Wertheimer, Koffka, Gelb, Köhler i altres)...

⁶⁶ Adorno, **Metacrítica**, p. 197.

⁶⁷ Ibid., p. 198.

⁶⁸ Ibid., p. 163.

⁶⁹ A. Aguilera, op. cit., p. 210.

72.- POLARITATS I MONISME.

El monisme és el nom tradicional de la filosofia de la identificació. La humanitat primitiva mai no fou monística. El judaisme tardà en propugnar el Déu únic i els grecs presocràtics, en buscar l'arkhé, es comencen a decantar cap al monisme, que es consolida amb Aristòtil.

Més intel·ligent és el dualisme. "A o no A" es transforma en "A o el contrari d'A". Respon a la situació d'escindida de la humanitat. Però la mentalitat dominant obliga a triar un extrem i refusar l'altre, amb la qual cosa retornem al monisme absolutista. Hi ha "un costum de la mentalitat dominant: les alternatives, entre les quals cal triar marcar una". "Les decisions d'una burocràcia es redueixen així freqüentment al sí o no del projecte presentat"⁷⁰.

Es donen també situacions històriques de dualisme autèntic, però irreconciliable, "hipostasiat" en termes d'Adorno: Ahura-Mazda i Ahriman del Zend Avesta persa, el cos i l'ànima dels grecs, substància pensant i substància extensa dels moderns, etc. La contradicció entre la cosa (no concepte) i el pensament (concepte) s'immanentitza en la contradicció entre concepte i anticoncepte. "Però al pensament filosòfic li correspon en les seves situacions essencials no prendre part en el joc". Vetllar pel camp, pel reglament del joc i pel joc mateix, en resum practicar la dialèctica iniciada decididament per Hegel. Però Hegel s'enfila a les altures ideals perquè en negar l'altre el supera i el deixa enrere. També això degenera en un monisme encobert. Adorno en emprant negativament la dialèctica manté a igual altura el concepte i la seva negació. En tota constel·lació, cada concepte-nus s'oposa dualment a algun altre concepte-nus, amb el qual forma una polaritat dialèctica negativa. Així la constel·lació esdevé una conjunció de dualitats. Però això és més que una suma o un pur muntatge de dualitats.

73.- LES FORMES. PARATAXI⁷¹. CERCLES ENVOLTANTS.

En **Notes sobre literatura**, Adorno diu de Hölderlin que a paraules ja condemnades pel procés d'abstracció els dona una segona oportunitat extraordinària i paradigmàtica en situar-les dins d'una constel·lació de paraules que duen cap a allò que és paratàctic⁷².

La veritat d'una poesia no es redueix a la suma dels seus moments propis, ni li ve de fora mitjançant el seu contingut filosòfic, sinó que, per mediació de l'estètic resplendor de la correlació immanent dels seus moments, supera emfàticament des de dins el seu propi sentit. La configuració dels moments reunits significa més que allò que la mera estructura vol dir⁷³. Ens recorda la importància que té la configuració en les proteïnes globulars, -probable primer graó de la vida anterior a la cèl·lula- que va molt més enllà de la suma dels seus aminoàcids components. La configuració o constel·lació, tant en

⁷⁰ DN, p. 39.

⁷¹ La noció de **parataxis**, coordinació, en grec, és emprada en lingüística per denominar la relació que existeix entre oracions independents i que dona lloc a les oracions coordinades.

⁷² Cfr. Adorno, Theodor W., *Gesammelte Schriften* 11, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, p. 473 i nota 65.

⁷³ Ibid., p. 451.

Hölderlin com en Hegel, és procés i resultat. Porta als noms per damunt dels conceptes. En Hegel s'endevina més important la constel·lació que els moments dialèctics, ni que un d'aquests moments sigui l'absolut⁷⁴. Tot seguint a Steiger, a Adorno el sedueixen en els escrits de Hölderlin, al costat d'unes construccions hipotàctiques -lògica jerarquia de la sintaxi de subordinació- unes paratàxis -lògica mancada de jerarquia d'una sintaxi de coordinació- que a altres poden semblar distorsions artístiques⁷⁵. I Hölderlin, en "Brot und Wein", empra la paratàxi, no solament en la forma micrològica d'una successió lineal. Construeix formes conjuntes que íntegrament podrien anomenar-se paratàctiques⁷⁶.

Diu Ferrater Mora: "Curiosament, l'exercici de la lògica dialèctica, que salta pel damunt de tota categorització, duu a poder comparar la teoria filosòfica impulsada per la dialèctica negativa amb una obra d'art, la qual no diu res pròpiament sobre la realitat"⁷⁷. S'evita tot judici predicatiu -negativitat- talment -dialecticitat- que es desoculta la veritat, en frase manllevada a Heidegger sobre l'art.

En això la filosofia és igual a l'art. Però no n'és idèntica. M. Marzoa, tot parlant de Kant i de Hölderlin diu: "El dir athètic és el poema". No traduïble a tesi. Ni cognitiu ni pràctic. El veu no atrapable en conceptes fixes ni en definicions constants o en lleis permanents. "La filosofia mateixa es distingeix del discurs cognoscitivament vàlid tant com del discurs pràcticament vàlid"⁷⁸. Però, segons Adorno, és atrapable en configuracions evolutives (# 76), en definicions constel·latives (# 6).

Adorno pledeja per apropar les ribes de l'abisme insalvable entre realitat i concepte: "En l'obra d'art mateixa s'anusen l'universal i el particular. Kant s'aproxima a la qüestió en determinar el bell com <<allò que sense concepte agrada universalment>>"⁷⁹. Adorno pensa sempre en la forma de la que, segons ell, mai no és independent el contingut. "El sentiment estètic és més l'admiració davant el contemplat que davant l'objecte a què es refereix el contemplat"⁸⁰. És *puntillós* en vetllar l'organització dels materials i del text. En **Teoria Estètica**, distingirà acuradament "composició" de "construcció". En un estudi més aprofundit caldria esbrinar les aportacions formals, figuratives, geomètriques a la concepció elemental de polaritat en les constel·lacions: graus d'oposició, angles d'oposició, distàncies relatives entre conceptes. dimensions emprades, curvatures i recursivitats, ramificacions i anastomosis. Quin valor epistemològic poden tenir aquestes disposicions formals tan importants?

Ens recomanarà pensar amb la "oïda", al mode musical. "L'esforç necessari per comprendre la nova música (...) és això que Kierkegaard anomenà l'oïda especulativa"⁸¹. També diu Adorno: "La música de Schönberg exigeix (...) la més aguda atenció a la multiplicitat del simultani"⁸².

Així Adorno concedeix a la filosofia una certa afinitat amb l'art i pren les seves distàncies de la ciència. Però, com hem dit, "enfront de l'art, la filosofia representa allò no

⁷⁴ Ibid., p. 462.

⁷⁵ Ibid., p. 471.

⁷⁶ Ibid., p. 473 i nota 65.

⁷⁷ Ferrater Mora, José, *ibid.*

⁷⁸ M. Marzoa, o. c., pp. 98-99.

⁷⁹ Adorno, Theodor W., **Teoria Estètica**, Taurus, Madrid, 1971, p.218. Cita la KU de Kant, paràgraf 9.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Adorno, Theodor W., **Impromptus**, Laia, Barcelona, 1985, p. 150.

⁸² Adorno, Theodor W., **Prismas**, Ariel, 1962, p. 158.

conceptual sempre i només mitjançant el concepte, o bé representa mitjançant el pensament allò que no pot pensar-se. El camí que recorre, el camí que va de l'experiència originària a la seva objectivació i, per tant, a la teoria filosòfica desenvolupada, és pròpiament l'esforç del concepte per a representar el moment no conceptual i imposar-lo en la síntesi". I poc després dirà que la ciència cerca la veritat racional i l'art l'experiència original, en canvi la filosofia cerca la veritat racional de l'experiència original. "Caldria definir la filosofia com el moviment de l'esperit la intenció pròpia del qual és la veritat, però sense imaginar-se que pugui posseir-la com a quelcom de disponible en enunciats aïllats o en qualsevol configuració immediata"⁸³. Adorno acceptarà només definicions descriptives (constel·lacions) ocasionals, vàlides en un context determinat⁸⁴.

La constel·lació kierkegaardiana ja era paratàctica. "Aquest esquema de les esferes no fou deduït a semblança de les idees platòniques, les esferes són posades una al costat de l'altra axiomàticament"⁸⁵.

La solució proposada per Adorno és, doncs, paratàctica. En una carta on comenta les dificultats que té en donar forma al darrer llibre de la seva vida, **Teoria Estètica**, que deixarà inacabat, diu: "La conseqüència entre l'abans i el després, gairebé inevitable en un llibre, és tan irreconciliable amb la cosa de què és tracta que la disposició tradicional d'un llibre que jo he seguit fins a avui (en la mateixa **Dialèctica Negativa**) se'm presenta com a irrealitzable. Cal que el llibre sigui escrit en parts concèntriques, del mateix pes, paratàctiques, ordenades en la direcció d'un punt mig que expressen mitjançant llur constel·lació"⁸⁶. Els seus editors comentaran "el caràcter paratàctic del llibre, el seu principi d'exposició, oposat a una deducció jerarquitzada"⁸⁷.

74.- PLURALITAT SIMULTÀNIA DE CONCEPTES A L'ENTORN DE LA COSA.

Com el cos de l'home invisible de Wells (1897) es pot enfundar en un "body" ben elàstic que palesi fidelment totes les seves formes i actuacions abans invisibles, així "la veritat no se surt per la tangent, en el referent a les experiències en què es basa, ans s'interna en configuracions i complexos fonamentals que l'ajuden a atènyer l'evidència o la convencen de les seves errades"⁸⁸. "Els conceptes es presenten en constel·lació, en comptes d'avançar en un procés escalonat de concepte en concepte superior, més universal. La constel·lació destaca l'específic de l'objecte que és indiferent o molest per al procediment classificatori (...) És el procedir del llenguatge (...) On es presenta essencialment com llenguatge, quan representa quelcom, els seus conceptes són mancats de definició. Llur objectivitat -significat ver- els la dona el llenguatge mitjançant la relació en què els posa, en centrar-los al voltant d'una cosa. Així serveix a la intenció del concepte, d'expressar per complet allò a què es refereix"⁸⁹.

⁸³ TFI, pp. 66-67.

⁸⁴ Cf. TFI, p. 89.

⁸⁵ Adorno, Theodor W., **Kierkegaard**, Monte Avila, Caracas, 1971, p. 146.

⁸⁶ Carta citada pels editors de l'obra pòstuma d'Adorno, **Teoria Estètica**, p. 470.

⁸⁷ O. c., p. 472.

⁸⁸ DN, p. 49.

⁸⁹ DN, p. 165.

“La dialèctica (...) sempre serà tan irreductible a la cosificació com a qualsevol altra categoria aïllada”⁹⁰. El “body” canvia de forma cada vegada que vesteix un cos diferent. No és una rígida armadura medieval ni un fantasiós modelet de la darrera moda.

Però un cop adaptat el “body” a la cosa, tan bon punt és construïda, la configuració presenta una meravellosa “multiplicitat del simultani”, tal com ha descrit abans Adorno que s’esdevé en la música de Schönberg. La més frontal agressió al principi de no contradicció. I això és especialment veritat en l’acord dissonant. L’acord consonant simultaneja notes les agudes de les quals tenen una longitud d’ona submúltiple exacte de les baixes. Unes són, doncs, incloses en les altres. No són pròpiament diferents. Les dels acords dissonants sí. I produeixen epifenòmens sorprenents com les figures d’interferència, ones secundàries de longitud molt més llargues o ones estacionàries.

El no idèntic és present com a simultani. Aristòtil diu que una cosa no pot ser ella i no ser ella ensems, (sm-, arrel indoeuropea; **áma**, en grec; **simul**, en llatí, **ensems**, en català), simultàniament. Adorno s’exalta i exigeix “la més aguda atenció” davant la multiplicitat del simultani. Així, a més, s’assoleix una mena de síntesi de nou encuny: tot depèn de tot, tot influeix en tot, cada part és en el tot i el tot és en cada part. Una vegada més explica a l’avançada la moderna teoria física dita del “bootstrap”. Com els cordons d’una bota que s’han d’anar estrenyent tots de mica en mica, així els diferents fenòmens de l’univers s’impliquen tots en tots. Algú afirma: “L’únic fenomen és tot l’univers”.

75.- EL BUIT ACOTAT, POTENCIALMENT EXPRESSIU DE LA DIFERENCIA (# 4).

Ja en la seva obra primerenca, **Kierkegaard**, i aleshores encara més aviat en to de crítica, Adorno analitza el mètode filosòfic del pensador danès que en part l’inspirarà. Cal, segons el pensador danès, distingir i no intermediar entre les esferes juxtaposades axiomàticament. “La qualitat nova es produeix amb el salt (no mitjançant una determinació quantitativa continuada), amb l’aspecte *repentí* de l’enigmàtic”⁹¹. El salt -tant del gust de Kierkegaard- entre nusos d’una constel·lació o entre constel·lacions parcials indica l’inexpressable del concret.

En **Dialèctica de la Il·lustració**, encunya, com hem vist, el concepte de negació determinada (# 4). En **Dialèctica negativa** dirà que dialèctica és “comunicació de la diferència”, un concepte perfectament contradictori. Ens recorda el principi de complementarietat contradictòria enunciat pel premi Nobel de física i compatriota de Kierkegaard, Niels Bohr: els dos extrems polars es necessiten i s’exclouen. Allò que un no ho explica ho explica l’altre i cap dels dos ho explica tot. Ona i corpuscle, macrofísica i microfísica, coneixement místic i coneixement físic, etc. També Adorno, en les actuals circumstàncies del desori del món sembla concedir més importància a allò que no es diu que a allò que es diu. La física de partícules elementals igualment concedeix més importància a la interacció entre partícules que a les mateixes partícules interactuants.

“Només les constel·lacions representen, des de fora, allò que el concepte ha amputat en l’interior, el plus que vol ser per més que no ho pugui. En reunir-se els conceptes al voltant de la cosa que cal conèixer (# 74), determinen potencialment el seu

⁹⁰ DN, p. 191.

⁹¹ Adorno, Theodor W., **Kierkegaard**, *ibid.*, p. 150.

interior, atenyent amb el pensament allò que aquest eliminà necessàriament de sí⁹². “El pensament teòric envolta en forma de constel·lació al concepte que vol obrir tot esperant que salti -kierkegaardia- de cop una mica com el pany d'una refinada caixa forta: no amb una sola clau o un sol número, sinó mercès a una combinació de números⁹³”.

76.- PRODUCTE HISTÒRIC I NOVETAT.

“Quan s'intenta abolir la terminologia o bé tot substituint-la per un pur llenguatge artificial o per neologismes, es a dir, per noves configuracions més o menys arbitràries, com moltes vegades ha succeït en la història del pensament, es nega precisament la connexió del pensament amb la continuïtat històrica. Els pensaments experimenten aleshores un cert empobriment que no els afavoreix. El mitjà més fructífer de comunicar un pensament original, des del punt de vista del llenguatge, consisteix en empalmar amb la terminologia rebuda per la tradició, però tot incorporant-li constel·lacions, mitjançant les quals, els termes relacionats s'expressin de manera completament diferent⁹⁴. Tradició i novetat. Un Adorno conservador i progressista, difícil per a tothom.

“Aquesta universalitat immanent del singular existeix objectivament en forma d'història sedimentada (...) Percebre la constel·lació en què es troba la cosa equival a desxifrar-la com la constel·lació que porta en sí com producte de l'esdevenir (...) Conèixer l'objecte amb la seva constel·lació és saber el procés que ha acumulat⁹⁵”.

“L'únic saber capaç d'alliberar la història tancada en l'objecte és qui para esment en el lloc històric d'aquest en la seva relació amb altres, qui actualitza quelcom ja sabut tot transformant-lo⁹⁶”.

Cal afegir que a més d'aquestes consideracions macrohistòriques ens podríem referir a una microhistòria adorniana. En la gestació de la constel·lació es produeix un moviment que va de la qüestió o problema al concepte el·lucidatori, d'aquest a la insatisfacció i d'aquesta a un nou concepte que ens ve a la ment per atrapar la realitat esquiva. I així successivament. La rastellera de conceptes que ens vénen a la ploma són afirmats i tot seguit són negats per donar lloc a altres conceptes, fins a bastir la constel·lació sencera. Parem quan s'esgota el procés. Aquestes són regles adornianes de construcció d'un text. Cada text és una microhistòria.

Així disposem d'una segona forma d'eludir la identitat, no tan frontal com la contradicció pròpia de la simultaneïtat. El moviment i la temporalitat, inexplicables per a la identitat, són la contradicció de la multiplicitat successiva, l'esdevenir, l'arribar a ser que mai no ateny el seu fi.

⁹² DN, p. 165.

⁹³ DN, p. 166.

⁹⁴ TFI, p. 35.

⁹⁵ DN, p. 166.

⁹⁶ Ibid.

77.- MODELS.

Diu A. Aguilera: "La renúncia d'Adorno a la pretensió del sistema filosòfic, una renúncia que no vol abandonar el rigor, li exigeix models per a pensar. Ens hi podem referir a l'específic i a allò que l'excedeix sense dissoldre'l en conceptes genèrics (...) Adorno remet aquesta idea d'un filosofar que pensa a partir de models als enciclopedistes. Jo la interpretaré amb relació a Kant. També Kant en la **Crítica de la raó pura** parla d'ideals de la raó humana que, lluny de les idees platòniques, tenen força pràctica; com <<arquetip de la completa determinació de la còpia>>, <<subministren un model indispensable a la raó, la qual ha de menester el concepte d'allò que és enterament complet en la seva espècie amb el fi d'apreciar i mesurar el grau d'insuficiència d'allò que és incomplet>>, cosa irrealitzable en un exemple, en l'esfera del fenomen (A568/B596 ss.). Els models d'Adorno, que són la llibertat, la història i les preguntes metafísiques, dins de la filosofia moral, la filosofia de la història (entesa com a història natural) i la metafísica, guarden una connexió amb les idees de la raó en Kant: ànima, món i Déu"⁹⁷.

Nivells de consciència o modes de ser de l'existència humana són per a Kierkegaard els tres estadis estètic, ètic i religiós. No són teòrics, són existencials, elegits pel subjecte que s'hi compromet. Es passa de l'un a l'altre per una mena de dialèctica negativa "o l'un o l'altre"; no, per una dialèctica positiva a l'estil hegeliana: "No es distingeixen entre si abstractament, com l'immediat, el mediat i la síntesi d'ambdós, ans més bé concretament, en determinacions existencials, fruïció-perdició; acció-triòmf; sofriment"⁹⁸. En Kierkegaard, els tres estadis formen una mena de constel·lació existencial. En la primera, l'estètica, l'home s'amaga de si mateix en la "distracció" que representa la persecució de la felicitat. En la segona, l'ètica, l'home s'amaga de si mateix en la "distracció" que representa la persecució de la bona consciència. En la tercera, la religiosa, l'home es tria a sí mateix, no com a cosa sinó com a subjecte de paradoxes, al sofriment d'assumir "l'un o l'altre". Ací la filosofia ja no és especulativa. És un mode de ser del subjecte. El sofriment, dirà Adorno, és concret. No hi ha camí d'un a l'altre estadi. Hi ha "salt" en el buit. El cas extrem és la fe, salt de l'ètic al religiós.

Adorno, en la seva tesi doctoral sobre Kierkegaard descriu les seves tres etapes o esferes d'existència. Primer l'estètica, que representa la immediatesa. La ironia és la transició a la segona esfera, l'ètica, que representa l'acció negativa, del penediment i de l'exigència. L'humor fa de transició a la tercera esfera, la religiosa, que representa la satisfacció i l'acompliment. No para esment en l'esfera metafísica perquè no existeix. És una abstracció⁹⁹. Adorno veu el conjunt d'aquestes esferes com una "constel·lació mitològica amenaçant": "Els conceptes universals suprems, posats per la consciència per a ordenar les seves multiplicitats, se li enfronten com estranys poders atorgadors de sentit, que descriuen les seves pròpies òrbites i, per consegüent, dirigeixen el destí dels individus en forma tant més completa quant més estranys són aquests i quan més ocult és llur origen humà immanent; això és, quan més ha avançat en ells l'abstracció". En aquesta etapa primerenca dels seu pensament encara s'estima més les definicions que les constel·lacions. "L'existència humana individual és interpretada per les constel·lacions, per

⁹⁷ Antonio Aguilera, op. cit., p. 193.

⁹⁸ **Apostil·la a les engrunes filosòfiques**, 1846.

⁹⁹ Adorno, **Kierkegaard**, op. cit., cf. p. 146.

evitar les definicions”¹⁰⁰. Però de seguida recuperarà en benefici propi la constel·lació kierkegaardiana, tot despullant-la del seu mitologisme. La circumscriu a l'àmbit de la pura immanència i ressalta el seu caràcter purament abstracte i la seva condició històrica constitutiva. “Allò que escapa, com a contingut (...), aquest quelcom de genuí és allò que el pensament pretén llegir en les configuracions que l'objecte traça en connexió amb els conceptes corresponents. L'objecte, com focus de la figura, dicta la seva llei a la configuració, a no ser que arribi a trobar-se en una de les corbes. La dialèctica pot, en forma diferent a les matemàtiques, formular de manera no rigorosa les lleis referents a la figura i el seu focus. Les constel·lacions i les configuracions constitueixen la seva clau xifrada, el <<sentit>> de la qual, enfonsat en la història, no pot ser calculat quan es vol”¹⁰¹.

Diu Adorno: “caldría recórrer a un savi de mentalitat tan positiva com Max Weber”¹⁰². Preocupat pel coneixement en les ciències de l'esperit o culturals, Weber creu que el coneixement de la societat és alhora empíric i conceptual. La conceptualització es realitza mitjançant els seus “tipus ideals”. Aquests tipus ni es dedueixen de principis ni s'indueixen abstractivament d'exemples concrets. És, més aviat una construcció, un model, una petita utopia completament racionalitzada, resultat d'una conjectura sorgida de l'examen dels esdeveniments concrets, tot tenint en compte les armes del pensament vigent, “la terminologia rebuda”. No és doncs un concepte abstracte, una classe que engloba els seus elements concrets. No denota cap realitat empírica. És una mitjana sense exemples. És, una vegada més, a l'estil de l'equació d'ona de Schrödinger per a les partícules elementals de la física, com un núvol de probabilitat on es pugui trobar l'objecte d'estudi. Així, ni tindrà exemples d'aplicació, ni permetrà prediccions causals com els conceptes i lleis de la ciència. Permet una comprensió d'estil hermenèutic, on els termes emprats adquireixen nous sentits a través de llurs relacions i complexions. Diu Adorno¹⁰³: Weber “exigeix que els conceptes sociològics <<vagin essent compostos poc a poc a partir dels elements singulars perceptibles en la realitat històrica. Per consegüent, la comprensió conceptual definitiva no pot trobar-se a l'inici, sinó a la fi de la investigació>>”. Les seves abundants definicions verbals són “no només immòbils cristallitzacions conceptuals, sinó, sobretot, intents d'expressar a què es refereix el concepte central buscat, tot acumulant conceptes al seu entorn, en comptes de planejar-lo per a fins operatius”.

“La creixent tendència integradora del sistema capitalista, els factors del qual s'entrecreuen en una connexió funcional cada vegada més completa, converteix l'antiga pregunta per la causa en quelcom cada cop més precari comparat amb la constel·lació. No sols la crítica del coneixement, ja el procés real de la història obliga a buscar constel·lacions. Aquestes ocupen en Weber el lloc del sistema, l'absència del qual tant se li critica; precisament així s'acredita el seu pensament com un *tertium* per damunt de l'alternativa entre Positivisme i Idealisme”¹⁰⁴.

8.- UNA POSSIBLE RECONCILIACIÓ.

“Dialèctica és l'estripada entre subjecte i objecte (...) Però la fi de la dialèctica fóra la reconciliació. Aquesta emanciparia allò que no és idèntic, el rescataria de la coacció

¹⁰⁰ Ibid., p. 153.

¹⁰¹ Ibid., p. 154.

¹⁰² DN, p. 167.

¹⁰³ DN, p. 168.

¹⁰⁴ DN, p. 169.

espiritualitzada, assenyalaria per primer cop una pluralitat del diferent sobre la que la dialèctica ja no té cap poder. Reconciliació fora tenir present la mateixa pluralitat que avui és anatema per a la raó subjectiva, però ja no com enemiga. La dialèctica és al servei de la reconciliació¹⁰⁵.

“Ensems que el pensament fa violència al material de les seves síntesis, obeeix a un potencial situat davant seu i es plega inconscientment a la idea de tornar a reparar en els trossos allò que ell mateix perpetrà (en la síntesi) (...) L’esperança en una reconciliació és la companya d’un pensament irreconciliable”¹⁰⁶.

“Els dualismes d’interior i exterior, subjecte i objecte, essència i fenomen, concepte i realitat no són absoluts. Però llur reconciliació és projectada en l’origen irrecuperable i d’aquesta faicó resta consolidat contra l’impuls reconciliador el mateix dualisme al que pretenia oposar-se la planejada totalitat. Les lamentacions sobre l’oblit del ser són un sabotatge contra la reconciliació; aquesta història del ser mítica, impenetrable, a la que s’aferra l’esperança, la destrueix”¹⁰⁷.

“Cal que la positivitat sigui negada fins dintre de la raó instrumental que realitza la desmitologització. La idea de reconciliació prohibeix que se la conceptualitzi positivament”. “Cal que la humanitat atenyi la identitat junt amb el seu concepte”¹⁰⁸. “El dia en què no li fos sostret a cap home una part del seu treball i amb ell de la seva vida, la identitat racional hauria estat atesa i la societat es trobaria més enllà del pensament identificant”¹⁰⁹. “La identitat reconciliaria amb el jo el substrat de la síntesi i el faria bo”¹¹⁰.

“Les lacòniques afirmacions de Marx en la seva maduresa sobre la constitució d’una societat alliberada manifesten un nou enfocament de la divisió del treball, el fonament de la cosificació. Marx distingeix l’estat de llibertat de la immediatesa primigènia. Allò que segueix essent estrany com cosa es conserva en el component planificador. D’aquest espera Marx producció per als homes de carn i ossos i no per al lucre; en cert sentit la restitució de la immediatesa (Immediatesa final)”¹¹¹. “El telos d’aquesta nova organització fóra la negació del sofriment físic fins a l’últim dels seus membres (...) Aital és l’interès de tots, només realitzable paulatinament en una solidaritat transparent per a si mateixa i per a tot allò que té vida”¹¹². El regne de la llibertat -“a cadascú segons les seves necessitats”-, un cop superat el regne de la necessitat -“a cadascú segons el seu treball”-, segons Marx.

¹⁰⁵ DN, p. 15.

¹⁰⁶ DN, p. 28.

¹⁰⁷ DN, p. 96.

¹⁰⁸ DN, p. 149.

¹⁰⁹ DN, p. 150.

¹¹⁰ DN, p. 151.

¹¹¹ DN, p. 193.

¹¹² DN, p. 204.

CRONOLOGIA DE LES OBRES D'ADORNO CITADES:

- 1933.- **Kierkegaard.**
- 1940.- George i Hofmannsthal (**Prismes**).
- 1947.- **Dialèctica de la il·lustració.**
- 1952.- Arnold Schönberg (**Prismes**).
- 1956.- **Per a una metacrítica de la teoria del coneixement.**
- 1962.- **Terminologia filosòfica I.**
- 1963.- **Notes sobre literatura.**
- 1966.- **Dialèctica negativa.**
- 1966.- Per comprendre la nova música (**Prisma**).
- 1969.- **Consignes.**
- 1970.- **Teoria estètica.**

Arxiu informàtic de la FUNDACIÓ RANDA LLUÍS M. XIRINACS

Totes les obres de Lluís Maria Xirinacs sota llicència CC:

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)